

Тетяна ЯЦЕЧКО-БЛАЖЕНКО –старший
викладач
кафедри документознавства та музейної справи
Східноєвропейського національного
університету
імені Лесі Українки
Світлана ЯЦЕЧКО – магістр історії
(м. Луцьк)

**КНЯЗЬ РОМАН САНГУШКО – «CUI GENUS A PRIMIS
LITAUUM DUCTORIBUS»**

У статті на прикладі біографії князя Романа Сангушко досліджується діяльність родини Сангушків на Волині, зокрема, в Шацькому районі. Автори намагались систематизувати розрізнені матеріали про постать князя.

Ключові слова: Роман Сангушко, Волинь, Шацький район, село Мильці, Торчин, Гедиміновичі, Рюриковичі.

Дане дослідження покликане висвітлити питання походження та діяльність князя Романа Федоровича Сангушка і його появи на Волині, зокрема в Шацькому районі. Хотілось би продемонструвати його благородство, шляхетність, патріотизм та добродійність; систематизувати розрізнені матеріали, надати їм логічної завершеності і послідовності.

Рід Сангушків був одним із найвідоміших і найбагатших князівських родів України, Білорусі, Литви і Польщі [17, 236]. Довгі роки серед істориків точилися дискусії про його генезу [2]. Одні виводять Сангушків від руських князів Рюриковичів, інші – від литовських Гедиміновичів. Достовірним є те, що Сангушки – це волинський князівський рід герба «Погоня» і належність до цього герба свідчила про литовське великокнязівське походження [14, 11]. Класичне зображення герба являє собою озброєного срібного лицаря на срібному коні, розташованого на червоному полі. Вершник тримає в піднятій правій руці меч, а в лівій — срібний, червоний або синій щит із золотим шестираменним хрестом або «стовпами Гедиміна». Сангушки відносились до

вузького кола «головних княжат», які входили до складу Великої ради Русько-Литовської держави [3, 87].

*Рис. 1. Портрет Романа Сангушко в Королівському замку в Варшаві.
Марчелло Баччареллі*

Життєпис князя розпочинається в 1537 р., коли в сім'ї володимирського старости і волинського маршалка Федора Сангушки народився син Роман – «той чий рід [походить] від перших литовських князів» (оригінал на лат. «*sui genus a primis Litauum Ductoribus*»). Федір був власник невеликого князівства у верхній течії Прип'яті, центром якого було Ратно. Це був чоловік православний і мужній. Матір'ю Романа була Ганна Бранкович, онука відомого сербського короля (деспота) Стефана. Роман був другим сином із трьох братів, яких звали Юрій і Сангушко. Так склалося, що його батько помирає в молодому віці і мати Ганна виходить заміж вдруге, за волинського магната Миколу Збаражського. Своє дитинство і юність Роман провів при дворі польського короля Сигізмунда II Августа. В своїх

привілейованих грамотах король не раз гарно відзивався про молодого князя, зокрема, відзначав його вправність у військовій справі (рис. 1). Отже, при королівському дворі Роман отримав гарну освіту, а й навчався військовому ремеслу [12, 114].

Через трагічну смерть старшого брата Дмитра, Роману в молодому віці прийшлося очолити рід Сангушків, ця подія сталася, коли йому за ледве виповнилось сімнадцять років. Труднощі й нові обов'язки Романа не злякали. В 1555 р. він пішов на військову службу до королівського війська, де через два роки, у 1557 р. отримав універсал від короля Сигізмунда II Августа на староство у м. Житомир. Приїхавши у свої нові володіння, новий господар починає активно укріплювати фортецю і організовує в регіоні низку вдалих захисних кампаній проти кримських татар.

*Рис. 2. Портрет Романа Сангушко.
Автор К. Александрович (XVIII ст.).*

В кінці 1558 р. – на початку 1559 р. Роман Сангушко знаходиться в гостинах литовського гетьмана, воєначальника, магната ВКЛ Григорія Ходкевича, а саме в його помісті Хароши, що на Підляшші. Під час гостювання він знайомиться з його донькою Олександрою. Через невеликий період він з нею одружується. Молода дружина Олександра (1937 р.н.) протягом життя народила йому трьох дітей: дві доньки Федору та Олександрю й сина Романа [14, 22]. В Романа були гарні стосунки із родиною дружини, адже разом із тестем він брав активну участь у різних військових кампаніях. Влітку 1561 р. Сангушко учасником походу при Інфлянтах біля р. Двіни. Восени 1563 р. він зі своїм військом їде до Білорусі, де перебуває в підпорядкуванні Миколая Радзивіла Рудого і тестя воєводи Григорія Ходкевича (рис. 6).

Відтак в 1563 р. бере участь у переможній битві литовських військ біля м. Чашники (сучасна Білорусь) над московським військом на чолі із князем Петром Шуйським. Під час битви князь відіграв важливу роль, адже командував кіннотою, до складу якої входило двісті вершників. На період із 1564 по 1565 рр. князь повертається до староства в м. Житомир, для того, щоб активніше обороняти його від ворожих нападів кримських татар, які були очолені ханом Девлат I Гераєм. 25 березня 1566 р. Сангушко за військові здобутки отримує від сейму Великого князівства Литовського посаду брацлавського воєводи (рис. 2). Це була гідна винагорода за відважність у битвах. Крім цього до володінь князя відійшов двір у м. Вінниця і кілька сіл на території воєводства. З цього часу обов'язків у Романа побільшало, адже тепер він відповідав за укріплення замків і безпеку від нападів кримських татар, а також за спокій у цілому Брацлавському воєводстві [11, 189-190]. В 1567 р. Роман отримує нову посаду від короля, а точніше, призначається Литовським польним гетьманом. В цей час він вже був відомий успішними перемогами над військами московського царя Івана IV Грозного під час Лівонської війни (1558–1583), яка продовжувалася весь цей період.

Рис. 3. Портрет Романа Сангушко. (XVI–XVII ст.).

Невідомий автор.

21 червня 1567 р. він завдав поразки московським військам на чолі із князем Петром Оболенським-Серебряним у другій битві при Чашниках. Згодом неподалік фортеці Ула переміг воєводу Осипа Щербатого та Юрія Боратинського. За нові перемоги в Лівонських битвах, його знову щедро одарює король. У 1567 р. князь отримує від Сигізмунда II села в Луцькому повіті [4, 357]. Наступний рік був не настільки переможним і тому армія Романа зазнала кілька поразок і втрат [6, 247].

1569 р. був позначений роком унії, яку обговорювали на різних рівнях від князів до простих людей. В березні 1569 р. віленський воєвода Микола Рудий запросив Романа до м. Вільно на обговорення унії з Польщею. Роман відповів згодою, але не нікому не сказав про свою позицію стосовно документу. 26 квітня 1569 р. король видав акт про приєднання окремих литовських земель до Польщі, через місяць це акт був підтриманий сеймом. В цьому ж місяці до князя звернулись мешканці Брацлавського воєводства, їх турбувало рішення Люблінського сейму про від'єднання Брацлавщини від ВКЛ і приєднання до Польщі. Люди були готові взятися до зброї, аби тільки відстояти свої права. [10, 169]. 28 травня 1569 р. Роман приїхав до Любліна і

1 червня під час свого виступу в сеймі заявив про готовність прийняти присягу на вірність Короні, за умови збереження привілеїв шляхти Волині і Брацлавщини. Така позиція визвала непорозуміння з іншими можновладцями ВКЛ. У акті Люблінської унії про цей факт записано так: «...обіцяємо зберегти у стародавній пошані і гідності, що властиві їм з прадавніх часів і донині, усіх княжат..., а також їхніх нащадків, як римської, так і грецької віри, і зобов'язуємося підносити їх на уряди відповідно до гідності і достоїнств кожного на підставі власного вибору...».

Рис. 4. Люблінська унія. Автор Ян Матейко (1869 р.).

Отже, унія буда підписана. Від початку князь Роман виступав її противником, але згодом став прихильником, мотивуючи це необхідністю збереження незалежності Литовської держави, оскільки дедалі зростала загроза від Московського царства [22, 30-32]. В 1869 р. унію закарбував на своїй відомій картині «Люблінська унія» польський художник Ян Матейко (рис. 4). На полотні є і постать Романа Сангушко. Матейко представив його в повному бойовому спорядженні, як хорошого громадянин, який ніби тільки що залишив поле бою (рис. 5). Сьогодні картина знаходиться в Люблінському краєзнавчому музеї (Польща).

Роман, як і його батько, користувався повагою у сучасників як «чоловік

тверезий і військовій справі добре досвідчений». Його військові успіхи були результатом застосування ним тактики нерегулярної війни, раптових ударів по противнику малими силами і добре організованої розвідки. В XVI ст. Сангушки утримували власні війська, які складались із професійних дружин та ополчення васалів, це засвідчувало про високий рівень підготовки і обороноздатності [9, 187]. У грудні 1569 р. Сангушко знову відвідав замки в Полоцькому воєводстві. 25 грудня 1569 р. він повідомив Сигізмунду Августу, що взяв штурмом замок на Цетчі, на шляху, який з'єднував замок Туровлю, зайнятий росіянами. У лютому 1570 р. він повернувся з фронту на Волинь і отримав звістку про смерть дружини. Новина ослабила князя фізично і психологічно. Саме тому весь 1570 р. він провів у своїх маєтках на території Волині, не виїжджаючи [18, 504].

Рис. 5. Роман Сангушко на картині «Люблінська унія».

Автор Ян Матейко.

Відомо, що Роман тоді був одним із найбільших волинських латифундистів 70-х рр. XVI ст. До нас дійшли первинні поборові реєстри маєтностей Романа Сангушка [1, 77-78]. Крім того збереглися інвентарі, які описують маєтності князя [5]. У литовсько-руську добу князь Роман Сангушко, був володаром Турійська, де відбудував собі замок і зробив його неприступним для нападників. Він же облаштував шпиталь при церкві Святого Спаса. Турійськ був тоді одним із найбільших центрів ремісництва і торгівлі на Волині [7, 559; 19, 3-36].

Весной 1571 р. Сангушко з'їздив на сейм до столиці Варшави, по поверненню в дорозі він захворів гарячкою. Ослаблений зупиняється в м. Ружани на р. Нарві, розуміючи те, що він помирає 10 травня складає свій

передсмертний заповіт. Через два дні, тобто 12 травня 1571 р. він помирає від хвороби. Спочатку його було поховано в місцевому костелі, але відповідно до забаганки в заповіті тіло князя перевозять до Свято-Миколаївського чоловічого монастиря в с. Мильці (рис. 7). Там вже покоїлась його дружина Олександра. Монастир здавна був родинною обителлю славного княжого роду Сангушків, адже його фундатором був Федір [15, 82]. Зокрема, відомо, що саме він побудував на території комплексу храм Святого Миколая. Федір Сангушко був відомим меценатом, який фінансував зведення інших святинь, таких як: Видубецький, Жидиченський та Зимненський монастирі. Довгий час не було відомо точного місця поховання князівського подружжя. І ось у 1997 р. час реставраційних робіт у Миколаївському храмі в Мильцях під підлогою знайшли останки шести ченців із рештками одягу та взуття. Існує версія, що серед них є мощі Романа та його дружини Олександри, які заповіли себе поховати в обителі.

Рис. 6. Портрет гетьмана Григорія Ходькевича. Автор невідомий.

Друга половина XVI ст. пройшла під знаком Роман Сангушка, «улюбленця короля Сигізмунда Августа», литовського польного гетьмана

[20]. (рис. 8). Блискучий полководець часів Лівонської війни, він декілька разів громив російські війська, захопивши в полон немало ворожих воєвод, продовжив переможну серію битв і за свої подвиги він одержав брацлавське і вінницьке староство, а в 1569 р. був присутній на Люблінському сеймі, котрий юридично закріпив створення об'єднаної польсько-литовської держави – Речі Посполитої (рис. 3).

В його підпорядкуванні перебували землі, які сьогодні входять до Шацького району, про що свідчать інвентарі та описи Волинських земель і добрі справи князя, про якого і досі пам'ятають на Волині [7, 559; 8]. Саме з його постаттю пов'язують побудову дерев'яного православного храму Петра і Павла на території с. Світязь, який згорів у 1796 р. Цей храм був старий, але вже таки придатний для богослужіння. Сьогодні на його місці височіє нова мурована святиня.

Рис. 7. Усипальниця князя Романа Сангушко. Миколаївський православний монастир в с. Мильці Старовижівського району Волинської області.

Рис. 8. Польська шляхта XVI ст. Автор Ян Матейко (четвертий з права Роман Сангушко).

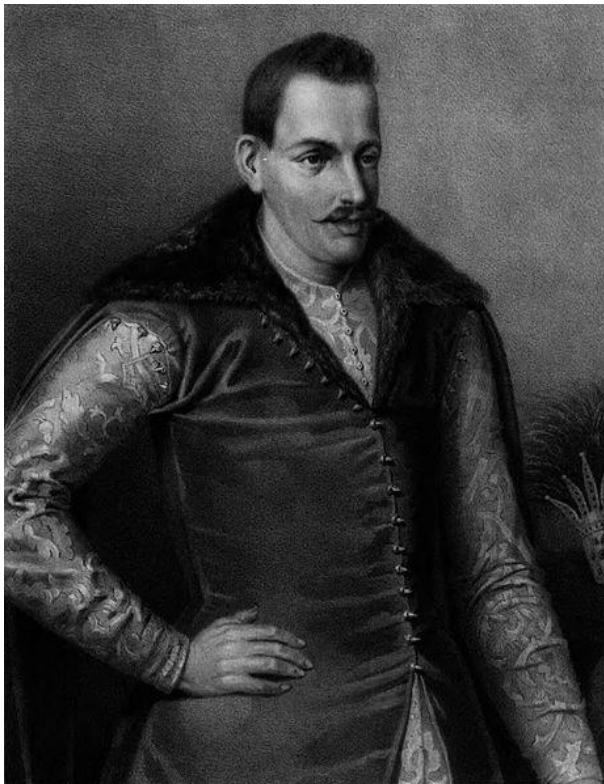

Рис. 9. Роман Сангушко. Автор Войцех Герсон.

Отже, можна сказати, що князівська династія Сангушків відіграла значну роль у політичному, економічному, культурному розвитку Волині і України в цілому. Вона по праву може зайняти належне місце в її історії й пам'яті українського народу. Звичайно, існує ще багато білих плям в біографії Романа Сангушка (рис. 9), особливо таких, що стосуються його

зв'язку з пам'ятками Шацького району, але будемо мати надію, що завдяки кропіткій праці дослідників будуть віднайдені архівні документи і свідчення про вплив політики князя на розвиток регіону, розбудову його святинь і оборонних пунктів.

1. Атаманенко В. Описово-статистичні джерела з історії Любомльщини XVI-XVII ст. // *Минуле і сучасне Волині і Полісся*. - Луцьк, 2007. - В.25: Любомль в історії України та Волині. - С. 76-80.

2. Вашук Дмитро Документи до історії князівської родини Сангушків на Волині середини XVI ст. // *Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.)*. - № 7 - Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. - С. 373-386.

3. Вихованець В. Гербова загадка кн. Сангушків // *Старий Луцьк: Науково-інформаційний збірник*. Вип. VI. – Луцьк. 2010. – 400 с. - С.77-110.

4. Вірогідно Р. Сангушко до Г. Ходкевича. Початок 1569 р. // *Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie. 1554–1572*. – Lwów, 1910. – Т.7. – S.357, 358.

5. Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В. Б. Задорожний, А. М. Матвієнко. - К.: Наукова думка, 1995. - 248 с.

6. Г. Ходкевич до Р. Сангушка. 7.IV 1568 // *Archiwum XX. Sanguszków w Sławucie. 1554–1572*. – Lwów, 1910. – Т.7. – S.247.

7. Люстрация Любомльского староства 1564 г. // *Архив Юго-Западной России*. – К., 1890. - Часть 7. Том 2. - С. 559.

8. Кравченко В. Інвентарні описи волинських маєтків князів Сангушків другої половини XVI століття / В. Кравченко // *Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. – Львів, 1999. – Т. ССXXXVIII. – С.385 – 414.

9. Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов, Высочайше учрежденною при киевском военном, подольском и волинском генерал-губернаторе. - К., 1852. - Т. 3. - 754 с. – С.187.

10. Письмо к Сигизмунду Августу Брацлавского воеводы Романа Сангушка о том, что по причине нездоровья он не может к нему явиться. 4

апреля 1569 г. // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Т. 1. 1361-1598 / Под ред. Н.Костомарова. СПб., 1863. – С.169.

11.Привілей короля і великого князя литовського Сигізмунда Августа житомирському старості князю Романові Сангушку (Сангушковичу) на брацлавське воєводство // Історія державної служби в Україні У п'яти томах Том 3. - Київ: Ніка-Центр, 2009. - С. 189-190.

12.Український портрет. – К., 2004. - С. 114-115.

13.Селянський рух на Україні 1569–1647 рр.: Збірник документів і матеріалів / Упоряд. Г. В. Боряк, К. А. Віслобоков, Т. Ю. Гирич та ін. [відп. редактор М. Г. Крикун]. — К. : Наукова думка, 1993., – С. 370.

14.Шаповал А. Володарі трьох ключів. Життя і діяльність князівської родини Сангушків. – Тернопіль: Крок, 2010. – 82 с.

15.1542 мая 23. Фундушевая запись князя Федора Андреевича Сангушка Мелецкому монастырю// Архив Юго-Западной России. - К., 1859. - Т.1. – С.92.

16.Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez Bronisława Gorczaka. T. 7 (1554-1572). – Lwów, 1890 – 1910. – S.396.

17.Kasper Niesiecki, Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S.J.: Powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana nep. Bobrowicza. - Lipsk: nakładem i drukiem Breitkopfa i Haertela, 1841. - T. 8.- s. 236-237.

18.Machynia M. Sanguszko (Sanguszkowicz) Roman // PSB. T. 34. - Wrocław, 1993. - S. 504.

19.Regestr sumariae poborow ziemi Wołyńskiej z powiatów Łuczkiego, Włodzimirskiego i Krzemienieckiego przez pana Alexandra Zorawniczkiego klucznika i grodniczego łuczkiego, poborce theize ziemie Wołyńskiej, wybranych wedle ufały Seimu Lubelskiego w roku pańskim 1569 bendącego, które poczęto brać w roku pańskim 1570 dnia Febr. 3 [dalej: Rejestr 1570], [w:] Źródła dziejowe, t. XIX (Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym, t. VIII,

Ziemie ruskie. Wołyń i Podole), wyd. A. Jabłonowski, Warszawa 1889.-S. 3–36.

20.Roman Sanguszko, hetman polny litewski //Tygodnik illustrowany.-
Warszawa, 1862.

21.Wilczyński W. Sprawa początków rodu xx. Sanguszków. Kraków, 1902.
- 168 s.

22.Xiąże Roman Fedorowicz Sanguszko wobec Unji Lubelskiej 1569 r. /
Z.L. Radziwiński. – Lwów: Nakł. Autora., 1911. - 61 s.